

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Ольховський В.О., Марковський В.Д., Купріянова Л.С.

Харківський національний університет внутрішніх справ МВС України

Харківський національний медичний університет МОЗ України

Вирішення проблем боротьби зі злочинністю в Україні є одним з найважливіших напрямків розвитку незалежної правової держави. Все частіше йде мова про те, що на всіх стадіях кримінального процесу майже неможливо обійтися без залучення спеціальних знань. Основною процесуальною формою використання спеціальних знань є судова експертиза. Згідно процесуального законодавства (ст. ст. 53, 66, 143 ЦПК) експертом є особа, яка має необхідні знання та якій доручається дати висновок з питань, що виникають під час розгляду справи і стосуються спеціальних знань цієї особи, шляхом дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи. Забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки, здійснюється службами і установами, які також є складовою системи юстиції України. Судово-експертна діяльність має офіційний статус державно-правової форми діяльності держави. Вона відбувається шляхом організації і проведення судових експертиз під час здійснення правосуддя і спрямована на встановлення істини. Це потребує, в першу чергу, чіткої правової регламентації використання спеціальних знань при здійсненні судочинства. Основною процесуальною формою використання спеціальних знань є судова експертиза. На законодавчому рівні така регламентація передбачена нормами Конституції України (ст. 92), Закону України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ «Про судову експертизу» та процесуального законодавства [1]. Однією з гарантій незалежності судово-експертної діяльності, відповідно до вимог ст. 4 Закону України «Про судову експертизу», є існування установ судових експертиз, не підпорядкованих відомствам, до яких належать органи дізнання та досудового розслідування. До таких незалежних установ у першу чергу належать науково-дослідні інститути судових експертиз Міністерства юстиції України та установи Міністерства охорони здоров'я України.

Судова експертиза за своїм змістом може бути різною, залежно від питань, які потребують розв'язання. Характерною рисою для експертиз є те, що кожен її вид або різновид має лише свою мету і завдання, форми, об'єкти експертного дослідження, методи і методики його проведення, які регулюються спеціальними законами та цілою низькою інших нормативно-правових актів України.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про судову

експертизу» як об'єкти експертизи вказані «... явища й процеси, які містять інформацію про обставини справи». У гносеологічному змісті, як об'єкт пізнавальної діяльності експерта може виступати будь-який факт, явище. Однак, здається доцільним більше вузьке розуміння об'єктів експертизи, як конкретних матеріальних предметів, що надані (направлені) слідчим або судом експертові для проведення дослідження. Важливим у цьому аспекті є не тільки гносеологічна сутність об'єкта, а й процесуальний режим, який може бути застосований до реально існуючих об'єктів. Як типові об'єкти експертизи виступають елементи матеріального середовища: різні предмети, речовини, рослини, тварини, живі особи, трупи, ділянки місцевості й т. ін. Саме вони несуть інформацію про злочинну подію, що відбулась, або самим фактом свого існування, або як носії слідів злочину.

Якщо правоохоронним органам для з'ясування питань у справі потрібні медичні чи біологічні знання, призначають судово-медичну експертизу, яка найчастіше проводиться під час розслідування справи або під час суду з кримінальних справ [2]. Судово-медичну експертизу, як і всю судово-експертну діяльність, здійснюють на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження. Судово-медична експертиза стоїть на захисті статті 27 Конституції України та проводиться згідно з чинним законодавством. Її зміст, порядок призначення і виконання регулюють Кримінальний, Кримінально-процесуальний, Цивільний, Цивільно-процесуальний кодекси, в яких є відповідні статті. Повною мірою її регулює і Закон України «Про судову експертизу» (1994). За чинним Кримінально-процесуальним кодексом, судово-медична експертиза обов'язково має проводитись для встановлення причини смерті, тяжкості і характеру тілесних ушкоджень, визначення психічного стану підозрюваного або звинуваченого за умов наявності у справі відомостей, які викликають сумнів щодо його дієздатності; для встановлення статевої зрілості потерпілої, якщо мова йде про злочини, які вказані у ст. 120 КК, а також для встановлення віку особи, яка підозрюється або обвинувачується, якщо це має значення для розв'язання питань щодо її кримінальної відповідальності, коли немає документів про вік і не можна їх отримати. Для розв'язання цих питань потрібні спеціальні знання. Питання, які потребують розв'язання під час судово-медичної експертизи не повинні виходити за межі спеціальних знань експерта. У разі призначення експертизи слідчий складає про

це постанову, де вказує підстави для її проведення, назву установи, в якій вона має бути виконана, питання для розв'язання та об'єкти, які направляють до експерта. Враховуючи те, що судово-медична експертиза потребує медичних знань, її проведення також регламентується «Основами законодавства України про охорону здоров'я» (1992), положеннями та інструкціями Міністерства охорони здоров'я, зокрема Наказом МОЗ №6 від 17.01.1995 р. «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України».

Основна вимога до фактичних даних, які встановлюються при здійсненні судочинства за допомогою спеціальних знань - це їх достовірність (як форма існування істини). Об'єктивність діяльності суб'єкта, який сприяє встановленню істини при здійсненні правосуддя шляхом застосування спеціальних знань, є одним із засобів забезпечення такої достовірності. Значну роль в організації судово-експертної діяльності відіграє рівень забезпечення експертних установ новітніми методиками, спеціалістами високої кваліфікації, сучасним обладнанням. Об'єктивність висновку експерта має законодавчо визначені гарантії і забезпечується: процесуальним порядком призначення судового експерта; кримінальною відповідальністю судового експерта за дачу неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків; можливістю призначення повторної судової експертизи. В процесуальному законодавстві міститься пряме посилення на висновок експерта як джерело доказів. Судова експертиза є одним із засобів забезпечення діяльності правоохоронних органів і судів. Змістом процесуальної функції експерта є сприяння судочинству у встановленні істини. Висновок експерта повинен бути спрямований саме на це.

Проблема правового регулювання доказів, їх визначення, зокрема, оцінки висновків експерта судом, правомірності оскарження висновку судового експерта є однією з найважливіших питань не лише юридичної науки, а й споріднених з нею наук, якою є судова медицина. Першою і головною ознакою судової доказової діяльності є наявність своєрідної мети: досягнення вірного знання про обставини справи. Саме досягнення такого знання в процесі доказової діяльності і є запорукою ухвалення судом законного і обґрунтованого рішення у справі, що ним розглядається. Характерними ознаками судового доказування у судочинстві є: 1) доказування (доказ) є засобом судового пізнання; 2) суб'єктами доказування процесуальний закон визначає державний орган (суд) та осіб, які беруть участь у справі; 3) доказування носить цілеспрямований характер, спрямоване на встановлення об'єктивної істини по справі; 4) здійснюється у встановленому процесуальним законом порядку, тобто у процесуальній формі, яка підкорюється певним принципам (об'єктивної істини, диспозитивності, змагальності, безпосередності та ін.) й передбачає об'єм і певні види фактів та засобів доказування, встановлює

строки доказування та його структуру [1].

Система судів загальної юрисдикції в Україні, відповідно до ст. 125 Конституції нашої держави, будується за принципами територіальності та спеціалізації (господарські, адміністративні та ін.). До того ж, у судах загальної юрисдикції передбачається, поміж іншого, розгляд цивільних і кримінальних справ. Відомо, що порядок здійснення судочинства кожним з цих судів регламентується процесуальним законодавством, зокрема, Цивільним процесуальним кодексом України (ЦПК), Кримінально-процесуальним кодексом України (КПК) й т. ін. Спільним для цих кодексів є те, що висновки суду про наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників процесу в будь-якій справі, встановлюються на підставі належних доказів. Для встановлення у судовому засіданні обставин, які складають об'єкт доказування, досліджуються показання свідків, письмові та речові докази, висновки експертів (ст. 179 ЦПК). За процесуальним законодавством до таких доказів відносяться й висновки експертів (ч. 2 ст. 57 ЦПК; ч. 2 ст. 65 КПК). Положення Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ визначають, що судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду (ст. 1), а судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності (ст. 10). Як і свідків, процесуальне законодавство не відносить експертів до кола осіб, які беруть участь у справі, тобто не вважає їх суб'єктами, які мають юридичну зацікавленість. Тому їх потрібно відрізнити від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які залучаються судом або вступають у процес для надання висновків у справі, оскільки останні віднесені законом до юридично зацікавлених учасників процесу та можуть надавати суду висновок не лише по фактам, а й по суті справи. Але й серед інших учасників процесу експерти, як і свідки, займають особливе місце тому, що вони сприяють здійсненню правосуддя своїми юридично значущими діями: проводять певну дослідницьку діяльність, яка спрямована на формування одного із засобів доказування – висновку експерта. Однак експерти відрізняються від свідків тим, що формування показань останніх здійснюється на підставі особистого спостереження за фактами, а експерт сприймає відомості про факти після доручення суду чи компетентної особи у процесі дослідження.

Висновок судово-медичного експерта, як і будь-який доказ, підлягає оцінці судом, слідчим,

особою, що проводить дізнання, за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи в сукупності, керуючись законом (ст. 67 КПК України) [3]. Оцінка доказів є найбільш важливим елементом судового доказування, оскільки формування правильного знання про обставини може бути здійснене лише у ході розумової діяльності, певного логічного акту, що проходить у визначених логічних формах і піддається певному регулюванню з боку норм цивільного процесуального права, які визначають суб'єктів оцінки доказів та засобів доказування, її об'єкт, мету та принципи. До суб'єктів оцінки доказів належать перш за все суд, а також особи, які беруть участь у справі. Підсумкова оцінка доказів зводиться головним чином до визначення їх достовірності, яке передбачає, перш за все, доброякісність доказів, зокрема, компетентність експерта. Принципи оцінки доказів імперативно встановлюються цивільним процесуальним законодавством. Так, у відповідності з частиною 1 ст. 212 ЦПК головним принципом оцінки доказів є передбачений ним обов'язок суду оцінювати докази за своїм внутрішнім переконанням. Юридичний зміст оцінки доказів судом за своїм переконанням згідно ст. 212 ЦПК, по-перше, означає, що: 1) переконання повинно бути не беззвітним, не інтуїтивним, а заснованим на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому розгляді у судовому засіданні обставин справи та всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні у судовому засіданні наявних у справі доказів, які підтверджують чи спростовують зазначені обставини; 2) докази оцінюються судом кожний окремо й усі в сукупності, в системі; 3) жоден з доказів не має для суду наперед встановленої сили та значення; 4) суд оцінює достовірність і силу доказів з урахуванням встановлених законом правил про їх належність та допустимість їх джерел; 5) ніхто і ніщо не має права впливати на результати оцінки доказів судом по справі, яку він розглядає: а) ні в законі, ні в інших нормативних актах не повинно бути вказівок на перевагу якого-небудь доказу; б) будь-який орган (у тому числі і суд), будь-яка посадова особа не в змозі давати вказівок про перевагу якого-небудь доказу; в) оцінка доказів повинна бути вільною, а не свавільною [2]. Оцінка доказів судом і встановлення на її базі юридичних фактів ще не завершує аналітичну та логічну роботу суду, а лише приведе суд до висновку, що дані юридичні факти, дані обставини існують в дійсності. У мотивувальній

частині свого рішення суд повинен привести аргументи та мотиви, які б підтвердили, чому суд одні факти вважає встановленими, а інші – ні, чому одні докази він бере до уваги, а інші – відхиляє (п. 3 частини 1 ст. 215 ЦПК). При формуванні фактичної підстави судового рішення такий аналіз повинен бути відносно усіх фактів, які складають об'єкт (предмет) доказової діяльності [3, 4, 5, 6, 7].

Література

1. Лавринович О.В. Судова експертиза як елемент реалізації конституційних прав громадян / О.В. Лавринович. - Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Збірник науково-практичних матеріалів. Вип. 4. – Харків: Право, 2004. – С. 5-8.

2. Судова медицина. Медичне законодавство: Підручник у 2 кн. під ред. Б.В. Михайличенко. – Київ: Медицина, 2011. – Кн. 1. - С. 30-32.

3. Тертишніков Р.В. Доказування і докази в судочинстві України: Науково-практичний посібник. – Харків: ФІНН, 2009. – 88 с.

4. Щербаковський М.Г. Деякі сучасні проблеми теорії та практики судової експертизи // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: Зб. мат. засідання «круглого столу», присвяченого 85-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса (Харків, 11-12.XI. 2008 р.). – Х., 2008. – С. 69-72.

5. Паліюк В.П. Оцінка висновків експерта судом при розгляді цивільних справ // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: Зб. мат. засідання «круглого столу», присвяченого 85-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса (Харків, 11-12.XI. 2008 р.). – Х., 2008. – С. 114-119.

6. Репешко П.І. Щодо регламентації вимог до висновку судового експерта у законодавстві України // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Зб. науково-практичних матеріалів. Вип. 4. – Харків: Право, 2004. – С. 36-39.

7. Репешко П.І. До питання правомірності оскарження висновку судового експерта // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: Зб. мат. засідання «круглого столу», присвяченого 85-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса (Харків, 11-12.XI. 2008 р.). – Х., 2008. – С. 145-150.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СУДЕБНО-МЕДИЦИНСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ Ольховский В.А., Марковский В.Д., Куприянова Л.С.

Резюме. Основываясь на действующем законодательстве Украины, в статье приведены правила и случаи назначения и проведения судебно-медицинской экспертизы. Разъяснены права и обязанности эксперта как участника расследования уголовных дел на различных стадиях уголовного

процесса. Раскрыто юридическое содержание результатов судебно-медицинского исследования как доказательства по делу.

Ключевые слова: судебно-медицинская экспертиза, заключение эксперта, процессуальное законодательство.

RIGHTS FORENSIC

Olhovski V.A., Markovski V.D., Kupriyanova L.S.

Resume. Based on current legislation of Ukraine, the article provides rules and cases of appointment and conduct forensic examination. Deals with the rights and obligations as a member of the expert investigation of cases at various stages of criminal proceedings. Given

legal meaning of the results of a medical research as evidence of the case.

Key words: forensic examination, expert opinion, procedural law.